

NAGY JÓZSEF: 5–6 ÉVES GYERMEKEINK ISKOLAKÉSZÜLTSGE

A Tudományos Minősítő Bizottság 1984. június 20-ra tűzte ki Nagy Józsefnek 1980-ban az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent „5–6 éves gyermekeink iskolakészültsége” c. könyvét, mellyel a tudományok doktora címet pályázta meg.

A szerzőnek mintegy 12 éves kutatásának célja az volt, hogy egy olyan beiskolázási rendszert dolgozzon ki az óvoda és az iskola közötti átmeneti időszakra, amely jobban alkalmazkodik az iskolába lépő gyermekek intellektuális és magatartási fejlettségi különbségeihez. E munkát két jelentős állomás fémjelzi az 1976-ban megjelentetett PREFER (Preventív Fejlettségvizsgáló Rendszer) kidolgozása, majd az 1982-ben megjelent Iskolaelőkészítő kompenzálás című munka. E kutatások eredményeit dolgozta fel a védésre benyújtott doktori értekezés, amely tudományos mondanivalójának végső célja: a hagyományos életkori szemlélet helyett a több tényezőre épített, komplex mérlegelés lehetőségének megteremtése, amely az iskolakészültség tartalmi összetevőire épít és így biztosíthatja a különböző fejlettségű gyermekek adekvát foglalkoztatását. A teljes kutatói munka lényegében három komponensre bontható: *Először* is fel kellett tárnai a vizsgálni kívánt személyiség-összetevő különböző elemeit, meg kellett teremteni annak számbavételi és mérhetőségi módját. Itt elsősorban a *tanult* személyiségösszetevők elsajátítási folyamatainak a feltárása és a nem tanult összetevők mint független változók szerepeltek. *A második* kutatási feladatban a feltárt elemek rendszerré történő fejlesztése volt a cél. Vagyis az elemekből felépülő egyszerű személyiségösszetevők maguk is önálló rendszerek, ugyanakkor bonyolultabb összetett rendszerek komponensei. *A harmadik* kutatási feladat annak megállapítása volt, hogy a vizsgált, tanult személyiségösszetevők fejlődése a számbavehető tényezők közül melyiktől milyen mértékben függ.

A jelölt a kutatási feladat tartalmi és elemi részeinek meghatározásához az elméleti-szakirodalmi elemzés alapján próbára elkészített feladatok laboratóriumi kipróbálása után egy ezer fős mintán mérte be az elemi személyiségösszetevőket, majd országos reprezentatív adatfelvételt végeztek mintegy 10 000 gyermekkel. A kutatások eredményeként a jelölt kialakította a kompenzatív beiskolázási rendszert, javaslatot tett az iskolaelőkészítő munka újszerű megszervezésére.

A Tudományos Minősítő Bizottság a munka bírálataira Nagy Sándort, a neveléstudomány doktorát, Salamon Jenőt, a pszichológiai tudományok doktorát és Fábíán Zoltánt, a neveléstudományok kandidátusát kérte fel.

Nagy Sándor professzor a téma általánosság fontossága mellett kiemelkedő jelentőségűnek tartja a téma feldolgozásának a témával adekvát módon kidolgozott kutatásmetodikai koncepcióját. A disszertáció három részre oszlik: Az első rész „Az iskolakészültség országos színvonala” a második rész „Az iskolakészültséget befolyásoló tényezők”, míg a harmadik rész a „Következtetéseket” foglalja magába. A bírált mű pedagógiai értékeit már az első rész mutatja, s egyben bizonyítja az egész mű tudományos színvonalát is, különösen a *Tudás* című fejezet Tudásindex címet viselő részben a disszertáció magas szinten foglalja össze a lényegesebb megállapításokat és válaszol a kérdésre: a tudásindexben tükröződő egység mennyire teljes. A szerző a *Magatartás* című fejezetben a „magatartás” fogalmát, ennek megnyilvánulásait az „önkiszolgálás”, „feladatviszony” és „viszonyulás” szempontjait vizsgálja, majd a magatartásindexről beszélve többek között azt hangsúlyozza, hogy „a magatartás fejlődésében egyetlen fontos környezeti tényező van, a családi élet tartalma”. A szerző számszerűen is bizonyítja azt, hogy a tudás és magatartás között igen szoros összefüggés van, illetve, hogy a tudásindex és magatartásindex korrelációja igen szoros.

A második nagy fejezetben a szerző kimutatja, hogy a pedagógiai tevékenység hatékonyságának fejlesztése érdekében a „kézzel fogható” adottságok szerepét kell megismerni, mert csak így remélhető, hogy idővel bonyolultabb adottságok megismerését is megtanulhatjuk. A „kézzelfogható” adottságokon belül a nem, az életkor, az érettség és a pszichés jelleg kérdéseivel foglalkozik. E fejezetben az opponens új kutatási eredményként ismeri el a pedagógiára alkalmazott matematikai-statisztikai módszereket. Ennek kapcsán értékes a tudás és magatartás fejlődésének, az életkor szerepének bemutatása az iskolakészültségben, az életkor szerinti tudás és magatartás eloszlásának és átlagának a kimunkálása, mely alapján levonja azt a következtetést, hogy „a 73–75 hónapos gyermekek akkor is lényeges hátránnyal indulnak a 82–84 hónaposokhoz képest, ha életkoruknak megfelelő az iskolakészültségük”. Figyelemre méltó és új az a minimális program, amit megfogalmaz a beiskolázási időpontra, pontosabban időtartamra nézve.

Nagy Sándor professzor a „Következtetések” c. zárófejezettel kapcsolatban megállapítja, hogy a nagyszabású vizsgálat eredményeként jelentős új megállapítások születtek az iskolakészültség színvonalával és heterogenitásával, a köznevelési rendszer fejlődésével kapcsolatos javaslatokkal kapcsolatban. Ugyancsak jelentősnek tartja a szerző azon következtetéseit, amely a polarizálódásról, a kompenzációról és prevencióról, a differenciáló szervezésről és temporizációról és inductororientált iskolakezddésről szól.

Salamon Jenő professzor, a pszichológiai tudományok doktora a munka pedagógiai eredményeinek elismerése mellett foglalkozik azzal, hogy a szerző elhatárolta magát mind pszichológiát, mind az orvosi és a logopédiai vizsgálatoktól. A pszichológiai tesztek kritikája példák szintjén villan fel, így nem tekinthető differenciálatlannak. Az opponens bizonyítja, hogy a pszichológia nem általában vizsgálja a gondolkodást és annak fejlődését. A gondolkodásnak mint logikai rendszernek alakulását elsősorban a genfi iskola és követőinek, valamint kritikusainak kutatásaiból ismerjük. Hiányolja az opponens azokat a nemzetközi kutatásokat, amelyek a témával kapcsolatban már korábban megjelentek és hiányolja a tárgyalt téma pedagógiai és pszichológiai kutatásokban meglévő előzményeit, a felsorolt forrásmunkák alkalmazását a szövegben. Ennek tudható be, hogy nem lehet megtudni, hogy a szerzőnek mi a viszonya ezekhez a már meglévő koncepciókhoz. Az opponens jelzi, hogy több új értékes eredményt ad az eddig ismert módszerekhez és eredményekhez, különösen kiemeli a jelölt által a hazai viszonylatban is egyedülálló, de Európában is ritkán előforduló nagy populáción végzett reprezentatív vizsgálatot, amely imponálóan korszerű és körültekintő matematikai-statisztikai apparátus felhasználásával került feldolgozásra.

Salamon Jenő professzor által részleteiben bírált tartalmi kifogás azonban nem érinti a dolgot lényegesen új megállapításait s a jelölt munkáját érdemesnek tartja a doktori fokozatra.

Fábián Zoltán főiskolai tanár elismerő és bíráló véleményét mintegy 31 oldalon keresztül teszi meg. Az eredmények és hiányosságok részletes felsorolása után Fábián Zoltán kandidátus az értekezés formai, kidolgozási értékeit az alábbiak szerint összegezi:

„Ez a könyv – a szerző megelőző munkáihoz hasonlóan – lenyűgözi az olvasót a szakszerűségével, határozottságával, tárgyilagosságra való törekvésével. Kiemelkedő értéke a kitűnő stílusa is: az egyszerű, szabatos mondatok, a gördülékeny gondolatmenet; a remek (szuggesszív) magyarázatok stb.

A szaknyelv használata messzemenően következetes. Kifogyhatatlan nyelvi leleménnyel alkotott új szakkifejezéseket – az „iskolakészültség”-től kezdve a „temporizáció”-ig.

Méltánylandó, hogy programszerűen került a bőbeszédűséget, mellébeszélést. Ennek a helyes törekvésnek azonban hátulütői is vannak, főként a mű szerkezeti jellemzőit tekintve. Túlságosan is rövidre sikerült a téma „felvezetése”: a problémák indoklása, a történeti próbálkozások értékelése hiányzik leginkább – bár előző könyveiben ezekre is kitért.

Ugyancsak összezsugorította a tanulságok összegezését, a gyakorlati alkalmazás lehetőségeinek számbavételét. Erős így a kontraszt: az elemző rész sokkal rövidebb, tömörebb is lehetett volna, ebben a formában túlduzzasztott az elemzések pedáns levezetésének sokszori megismétlődése. A későbbiekben egy-egy táblázat már önmagáért beszélhetett volna. Látható a jelölt őszinte didaktikai szándéka; a részletek szemléletes elmagyarázása, értelmezése. Talán ezért sem unalmas, nem fárasztó a könyv: mindig találni valami újabb meglepetést benne.

A mondanivalót jól segíti a bőbeszédű, jól áttekinthető ábra és példaanyag.

Meggyőződéssel állítható, hogy eredményeiben és hibáiban is komoly nyeresége a neveléstudományak ez a mű.

Az opponensi véleményben felvetett kérdések egy kis hányada a jelölt teljesítményének reális megítélését van hivatva – jószándékúan – segíteni. Ám az elhangzott kételyek vagy kritikák többsége sem egyetlen kutatónak szól, hanem a neveléstudomány egészének, a nevelőmunka hatékonyságát növelni szándékozó minden kutatónak és pedagógusnak.

Ez is a jelölt mellett szól: az átfogó jellegű értekezése ürügyet ad a tudományunk megméréstésére is”

Nagy József válaszáat két csoportra osztotta: az első csoportba sorolta azokat az észrevételeket, amelyek általános elvi, meditatív észrevételek voltak (főleg Fábrián Zoltán fogalmazta meg), a második csoportba a konkrét kritikai megállapításokat sorolta (Nagy Sándor és Salamon Jenő véleményében fordultak elő). A mindkét csoportból jelentkező lényeges észrevételeket elfogadta, másokkal vitázott, néhányra nem tért vissza, mert úgy vélte, hogy válasza során elvi fejtegetései indirekt módon választ adtak.

Császár Ákos akadémikus által vezetett bírálóbizottság tagjai: Farkas János doktor, Vastagh Zoltán és Bíró Katalin kandidátusok voltak.

A dolgozat új tudományos eredményeivel kapcsolatban az alábbiakat állapította meg:

A disszertáció témája oktatáspolitikai és pedagógiai szempontból is alapvető fontosságú. A vizsgálat eredményei jelentősek, hiszen eddig nem ismert részletességgel – pedagógiai eszközökkel – vizsgálják meg az általános iskola kezdése előtt álló korosztály iskolakészültségét, tényszerű alapos-sággal, számszerű adatok tömegével alátámasztva haladják meg a „tapasztalati pedagógiának” nevezett empirikus ismereteket.

A vállalt kutatási feladatok: 1. Az iskolarendszer bemeneti szakaszában megtalálni a kellő mély-ségben elemezhető személyiségösszetevőket, 2. ezeket rendszerré strukturálni és fejlettséget jelző mérceként hasznosítani, 3. megállapítani, hogy a vizsgált összetevők a számbavehető tényezők közül melyiktől, milyen mértékben függenek. A végső cél: a hagyományos korosztályszemlélet helyett a több tényezőre épített, komplex mérlegelés lehetőségének megteremtése, amely az iskolakészültség tartalmi összetevőire épül.

Feltétlenül külön is értékelendő a vizsgálati módszer (PREFER) kidolgozása és alkalmazása. Úttörő lépés történt egy országos iskolakészültség-szűrés bevezetéséhez. Az erre építhető vizsgálati rendszer alapot ad az egyes korcsoportok átfogó megismerésére a fejlesztő tevékenység optimalizálására.

A kísérleti feladatok laboratóriumi kipróbálása után egy ezer fős mintán mérték be az elemi személyiségösszetevőket. Megfelelő finomítás után elvégezték a standardizálást, majd országos reprezentatív adatfelvételt bonyolítottak le. A pedagógiában a soktényezős feldolgozási mód külön alkotásként is elismerhető. A vizsgálatok során alkalmazott matematikai-statisztikai módszerek, bonyolult jelenségek (komplex pedagógiai problémák) kutatásában széles körben alkalmazhatók. A szerző munkássága a hazai pedagógiai kutatásban új irányokat segített kibontakoztatni.

Megállapítható, hogy nemcsak a téma kiemelkedő jelentőségéről van szó, hanem a téma feldolgozásának a témával adekvát módon kidolgozott kutatásmethodikai koncepciójáról is.

A nyilvános vita során a bírálóbizottság feltette a kérdést a jelöltnek: Milyen megfontolások vezették abban, hogy a családszerkezet és az óvoda, mint intézmény hatásvizsgálatára a disszertációban olvasható szempontsorok alkalmazta.

A kérdésre a jelölt kielégítő választ adott. Ezt a bizottság elfogadta. Ugyanakkor az opponensi vélemények egyikében felmerült eltérő koncepcionális problémaelemzést is figyelembe véve a jelölt figyelmébe ajánlotta a vita során felmerült kritikai megjegyzések felhasználását.

Végül is a Bírálóbizottság titkos szavazással 95,2%-ban javasolta a neveléstudomány doktora tudományos fokozat odaítélését, amelyet a Pedagógiai Szakbizottság megerősített és a TMB plénuma megítélt.

Simon Péterné